

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87

HAYAT

Fiati her yerde 15 kuruş
seneliği, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalım!

— NIETZSCHE —

Cilt: V

Ankara, 16 Mayıs, 1929

Sayı: 129

„Parça - Fikir” Değil «Bütün - Fikir» Lâzım...

Mehmet İzzet Bey «Hayat»ın «127» numaralı nüshasında neşrettiği «Usul Kavgası» nam makale ile Bergson'un «hadsî usul»üne temas ediyor ve bunu memleketimizde henüz hiç tanınmayan Bertrand Russel gibi mantıkçı ve riyaziyeci bir feylesofa tenkit ettiriyor: güzel; fakat kendine mahsus bir felsefesi olan bu münekkidin sistemini, madde ve ruhu ne suretle telâkki ettiğini ve bunlar arasında bulduğu münasebetleri, metafizik hakkındaki fikirlerini göstermeden Bergson'un sadece usulüne hasredilmiş bir tenkidin «iphamdan ari fikirler» olabileceğini hiç zannetmiyorum. Bergson ve Russel birer «ideologue», yani fikriyatçı veya kalem kavgacıları olsalardı onları bu suretle tutuşturmakta hiç bir beis olmazdı. Halbuki bunların ikisi de başlıbaşına birer felsefe vücade getirmiş şahsiyetler olduğundan birbirleriyle mücadelelerinin mahiyet ve kıymeti bütün felsefelerinin insicam ve vahdetile anlaşılabilir. Bu yapılmadıkça yekvücut bir felsefenin yalnız bir noktasına tevcih edilmiş okları göstermek bizi Russel'den istifade ettirmedeği gibi Bergson'un hatalı müddealarından da kurtarmaz. Hiç şüphe yok ki felsefi hayatımızın inkişaf ve terakki-si, her yerde olduğu gibi, bizde de mütemadi tenkitlerle olacaktır. Yalnız bu tenkit hakikaten semereli olmak için evvelâ sistemlerin sistemlerle karşılaştırıl-

ması ve tenkidin bundan sonra gelmesi lâzımdır. Çünkü terkip mahsulü olan felsefe sistemlerinin ihtiva ettiği parça-fikir ve parça - müddeaların kuvvet ve kıymetleri, dahil oldukları terkiplerin içinde anlaşılabilir. Nitekim Bergson'un «hads» iddiası, onun ancak madde, ruh ve tekâmül hakkındaki telâkkilerinden örülmüş bir terkip içinde makuldür. Fizik zamanı psikolojik zamandan tamamen ayıran ve birinde cari olan «sebebiyet»i diğerinde bulamıyan, birini sırf afakî ve kemmî, diğerini de sırf enfüsi ve keyfi gören bir feylesofun fizik usulleri haricinde bir usul aramasından daha zarurî bir şey olabilir mi? Bu hale göre Bergson'a yapılacak muhalefetin temelini usul mes'elesi değil, ruhiyat meselesi teşkil eder. Bizi Russel'in tenkitlerinden istifade ettirmek isteyen İzzet Beyden evvelâ Bergson'un ruhiyatına karşı muhalifinin yapmış olduğu ruhiyatı tanıtmasını beklemek icap etmektedir. Bu yapıldıktan sonradır ki okuyucular usul kavgasını bir dereceye kadar ısrabilirler?

Russel'in nazariyeleri bazı noktalarda «pluraliste»lere çok yaklaştığı halde bir çok noktalardan bunlardan derin bir surette ayrılır. On dokuzuncu asrın son rub'unda hâkim olan zihniye muhalefeti - anti - intellection - tualizme - karşı bir gün yeni bir zihniyetçilik - intellectualisme - yani bir nevi yeni *tenevvür felsefesi* başlamıştır.

İlhamlarını daha çok his, irade, insanlık gibi beşerî hadiselerden alan ve binnetice yeni bir «anthropomorphisme» yapmış olan zihniye muhalifliğini bir de yeni riyaziye ve yeni fizikin verdiği bir mantık adesesinden geçirmek elbette lâzımdır. Bu vadide giden bir çok yeni feylesoflar arasında Russel bilhassa en ziyade temayüz etmiş şahsiyetlerden biridir. İzzet Bey usulünü değiştirerek bize bu feylesofun mantık ve riyaziye felsefesini ve bunlara istinat ettirdiği ruh ve madde tahlillerini yapar ve bunlardan istintaç edilmiş metafizik ile eyilik ve kötülük fikirlerini teşrih ederlerse Bergson hakkında arzu ettikleri bilvaata tenkidi hakkile yapmış olacaklardır.

Tanzimattan Ziya Beye gelinceye kadar memleketimizde hâkim olan fikir hayat ve münakaşaları prensip ve sistemlerin gene prensip ve sistemlerle muhakemesinden ziyade bunlardan koparılmış fikir ve mezhep parçalarının birbirleriyle çarpıştırılmalarına dayanıyordu. Bunun da başlıca sebebi o zamanki Osmanlı cemiyetinin mahlût bünyesinden geliyordu. Bu gün ise milli vahdet ve mefkûresi olan bir millet halinde yaşıyoruz. Binaenaleyh artık parça-fikirler ile değil bütün-fikirlerle yuğurulmak ihtiyaç ve zaruretindeyiz zannediyorum. Hele bu yuğurulmak sırf felsefe vadisinde olursa bütün-fikirlerle olan ihtiyaç büsbütün kat'ileşir sanıyorum.

MUSTAFA ŞEKİP

Edebiyat Tarihleri Hakkında

Bir Makale Vesilesile...

1908 den beri Türk edebiyatını geçirdiği safahatı kalınca bir ciltte anlatmak hususundaki arzum, ve bu arzuyu yakın bir istikbalde kuvveden fiile çıkarabilmek için sarfettiğim gayret, beni edebiyat tarihlerinin nasıl yazılması icap ettiğini, ve hatta edebiyat tarihlerinin mahiyet ve hikmetlerini sık sık düşünmeğe sevk ediyor. Fakat, her şeyden evvel, Şekip beyfendiye verilmiş bir cevap esnasında da söylemiş olduğum bu arzu ve bu hazırlıklardan eğer bir gün bir mahsul meydana gelirse, acaba buna edebiyat tarihi sıfatını vermek caiz midir, işte bunu düşünüyorum. Ehliyetsizliğim daha güç kabili isbat bir keyfiyet olsaydı bile, kendi kendime sorduğum suale bir çok kimse muhakkak ki gene (hayır!) cevabını verirdi. Çünkü, her kesin ittifak ettiği bir esas olarak denebilir ki, bir edebiyat tarihi kat'i hükümleri ihtiva eder, ve gerek muharrirler ve gerek eserler hakkında hiç olmazsa yirmi otuz seneden beri artık değişmemiş fikirleri, ilmî malûmat şeklinde verir. Meselâ bir Alman edebiyatı tarihi yazan adam, bu edebiyat içinde Goethe'ye en mühim mevkie vermekle mükelleftir, ve böyle yaparken artık bir asırdır kabul edilmiş bir şeye riayet eder. Halbuki, o müverrih, henüz berhayat veyahut öleli az olmuş Alman san'atkârlarından çok az bahsed-

bilir veya hiç bahsedemez, çünkü hem bizzat kendisi hükümlerinin değişmeyeceğinden emin değildir, hem de fik'rleri zamanın tasvibine iktiram edememiş indî düşüncelerdir. Nitekim geçenlerde ölen Südermann, bir zamanlar o kadar beğenildiği halde bilâhara hiç beğenilmez olmuştu. İhtiyar nine-lerimizin, gözlerinde korku ışıkları parlayarak anlattıkları gibi, nasıl cehennemlerin mahuf ateşleri üzerinde kurulmuş bir sırat köprüsü varsa, ve nasıl müminler ancak bu pek dar köprüyü hayatlarının ve yüreklerinin temizliği sayesinde ayakları dolaşmadan geçerek cennete kavuşacaklarsa, işte zaman da kalem sahipleri için böyle bir köprüdür, ve bu köprü-
rünün hiç tükenmek bilmeyen yolunda hemen her gün birinin daha başı dönerek yokluk uçurumuna yuvarlandığını görürsünüz. Uzun zamanlardan ve başka memleketlerden misal düşünmeyerek sade dünkü fecri atının doğum ilmühaberi altında bulunan imzalara baksak, bu imzaların hemen yarısı şimdi bize meçhul isimler tesirini verecektir. Çocukluğumda bazı ellerde, son ellerde, gördüğüm Vecihiye artık okka kâğıdında da rasgelmek imkânı yoktur, ve bu günün böbürlenmiş isimlerinden kimbilir kaçını aynı istikbalin beklemediği nasıl iddia olunabilir? Ve elbette bu son seneler edebiyatının tarihini yazacak kalem, belki şahsî mahabbet ve infialle-

rine mağlup olacak, kat'i bir bitaraflığı muhafazaya muvaffak olsa bile belki gene medihlerinde ve tenkitlerinde şahsî sebepler aranılacaktır. Halbu ki, Nedime hayranlığını söyleyen veya Bağdatlı Ruhiyi tahlil eden bir edebiyat müverrihinin fikir ve mütalealarında, şahsî hesaplar nasıl mevzuubahs olabilir?.. Şu halde muasır edebiyatı tetkik eden adamın uzun uzun anlatacağı bir çok isimlerin yarın yok olması bir zaruretken, yazmak için sarfettiği emekler yazık değil midir, ve bu adamın müverrih sıfatını alması da pek meşkûk görünmez mi?

İşte bütün bu düşünceler, Fransız edebiyatı tarihinde gerçekten mütebahhir olan Profesör Daniel Mornet'nin geçen (Les-nouvelles littéraires) lerden birinde çıkan bir makalesini hususî bir dikkatle okumağa beni sevketti. (Hakikî bir Fransız edebiyatı tarihine ma'ik miyiz?) serlavhasını taşıyan bu makalede, Daniel Mornet edebiyat tarihleri hakkında çok şayanı dikkat bir nazariyeyi teşrih etmektedir. Fransız âlimi hulâsaten diyor ki: (bir edebiyat tarihine malik olduğumuz pek te kabili iddia değildir. Çünkü edebiyat tarihleri bahsettikleri zamanların bütün üdebasını ve tekmlil asarı edebiyesini değil, o üdeba ve o âsar arasından seneleri veya asırları geçebilmiş olanları anlatıyorlar. Halbuki tarih, mazinin

şadık bir aynası olmak itibarile, iyi ile beraber fenayı, iktidarlı ile beraber âcizi gösterir, bununla mükelleftir. Edebiyat müverrihinin hayran kaldığı Corneille, zamanının en hayran olduğu değildi, ve mevcut edebiyat tarihlerine, [edebiyat tarihinde ahlâf tarafından yapılmış intihapların hey'eti mecmuası] demek daha doğrudur.)

Mornet'nin bu fikrini kendi tarihimizden ve kendi edebiyatımızın tarihinden alınmış birer misalle anlatalım: Trakyada yaşayarak av peşinde dolaşmağı fazla sevdiği için kendisine avcı lakabı verilmiş olan dördüncü Mehmet, tahta çıktığı vakit yedi yaşında bir çocuktur. Büyük annesi kösem Mahpeyker ve onun katlinden sonra annesi Turhan, göya mülkü idare ettiler. Fakat fesat ve belânın ardı gelmiyor, derdin biri bitmeden biri başlıyordu. Sonra bir gün, o vakte kadar hiç bir muvaffakiyeti bilinmemiş olan bir ihtiyar vezir, Köprülü Mehmet paşa, sadrazam oldu, ve gerek kendisinin ve gerek oğlu ve halefi Fazıl Ahmet paşanın zamanlarında, memlekette her şey hayret verecek bir şekilde düzeliverdi; lâkin Fazıl Ahmet paşa öldükten sonra işler gene bozuldu, ve bir gün zuhur eden bir isyan neticesinde avcı Mehmet tahtından indirildi. Fakat müverrih, dördüncü Mehmedin devrini anlâtırken, sade iki büyük vezirin devrei sedaretlerini değil, ondan evvelki kadınlar ve zorbalar devrini ve Fazıl Ahmedin vefatından hükümdarın iskatına kadar ki zamanları da aynı itina ile tetkik mecburiyetindedir, ve çünkü tarih sade büyük adamların eserlerini anlatmakla meşgul olunca, ancak tarihin bir nev'i ve şubesi ve bazan da felsefesi olur, lâkin tarihin kendisi olmaz. Diğer taraftan, kimsenin inkâr etmeyeceği gibi, Fuzuli bizim edebiyatımızda en büyük şahıkadır, tâ Hamide gelinceye kadar o yükseklikte hiç bir şeye rast gelmiyor, Nef'i ile Nedimi ve Namık Kemal bile o irtifaa erişememiş görüyoruz.

Halbuki Fuzuli betbaht hayatını bir köşede geçirirken, o zaman acaba kaç kişi bir dahinin muasırı olduklarından haberdardılar? Ve o zaman şairliklerinin şöhretile belki Fuzuliyi ezenlerden bugün acaba kaç kişinin, bu şöhretlerine vücut vermiş eserlerini değil hatta sadece isimlerini biliyoruz? Yani, Daniel Mornet'nin içtihadına göre, mademki müverrih dördüncü Mehmet devrinden bahsederken iki Köprülü ile beraber onların selef ve haleflerinden de ve iyi işleri yoksa fena işleri sebebiyle bahsediyor, edebiyat müverrihi de Fuzuli ile beraber onun devrinde yaşamış bütün ediplerden de bahsetmekle mükelleftir, ve bunlar Fuzulinin devliği yanında bir cüce de olsalar, hiç ehemmiyeti yoktur, eğer zamanlarının zevkine, velevki bu zevki dalale sürükleyerek, hakim olmuşlarsa, bahsedilmek ve tetkik olunmak mutlak surette, hatta zamanının tanımadığı, sevmediği, nüfuzuna tabi olmadığı Fuzuliden fazla haklarıdır.

Buraya söz gelince, mevzu-bahs eylediğim makaleyi okurken de hatırlamış olduğum bir fıkrayı zikredeceğim. Fransız tarihinde zekâsı ve meclisinin lezzetile meşhur olan Madam du Deffand, tarihten, her gün yaptığı işlerin de bir gün tarih olacağını düşünüp nefret ettiğini söylüyor. Müverrih hemen her fiil ve hareketi bir vesikai tarihiye yapıyor, ve hemen hiç bir şeyi ihmal edemeyerek bin bir tafsilât içinde boğulup kalıyor. Halbuki bu kadar tafsilât ve teferruat, pek büyük şahsiyetlere taallük ettiği zamanda bile bazan insanı sıkıyor mu? Frédéric Masson, birinci Napoleon'la ailesi arasındaki münasebata tahsis ettiği ciltleri, o kadar derin ve engin tetkikler neticesinde yazmıştır ki, karı bu bilgi zenginliğinden yorgun, bitap düşer. Bizzat ben, mazi kahramanları arasında Napoléon'a karşı duyduğum derin zafa rağmen, Masson pek cazibeli bir muharrir olmasaydı eserlerini belki okumak tahammulünü bula-

mazdım. Ve binaenaleyh Daniel Mornet'ye karşı denebilir ki, tarih olmuş şeylerin, edebiyat tarihi ise tahayyül edilmiş güzel-liklerin hikâyesidir. Ve san'at hayattan güzel olmakla mükellef bulunduğuna göre, bunun tarihini anlatan belki de hakik atın tarihini anla tanın itaatile mükellef bulunduğu şartlara inkiyat mecburiyetinde değil dir. Alel-husus, edebiyatla uğraşmış olmakla beraber kabiliyetsizlikleri ve güzel hiç bir şey verememiş oldukları sabit bulunanlar, hakikatte edebî eser yazmamış ve edebiyata girmemişlerdir ki, edebiyatın tarihini yazan müverrih onlardan bahsetmeğe mecbur bulunsun! Bundan dolayı, müverrih âciz siyasileri ve mağlup kumandanları da uzun uzun anlatmakla beraber, edebiyat tarihi müverrihi edebiyat sarayına soku-luvermiş ve sonra yakalanıp dışarı atılmışlardan bahse mecbur değildir. Ve şu halde, içinde bulundukları devrei edebiyeyi bütün edipleri ve bütün eserleriyle anlatanlar, edebiyat tarihi yazmış değil, müstakbel müverrih için malzeme hazırlamış olurlar. Ve eğer böyle bir eseri yazan adam hislerine fazla mağlup veyahut görüşleri pek hatalı değilse, müverrihe rehberlik eder ve aksi taktirde onu tamamen şaşırtır.

İlâve edeyim ki, zamanında Fuzuli daha da meçhul ve metruk olsaydı bile, onun yaşadığı devirle meşgul müverrih, gene en çok ondan bahsetmeğe, ve muasırlarının o zamanki mevkii ve şöhretleri ne olursa olsun gene Fuzuliye nisbetle hakikî derecelerine göre kendilerini anlatmağa mecbur olacaktı. Ve hatta, denebilir ki, çok kere dahiler yanında zamanlarında yaşamış cücelerden bahsedilmesi, sırf müazzam çehrenin azametini daha aşikâr kılmak için etrafa gölgeler yığmaktan ibarettir.

Bu hususta üstadımız Köprülüzade Fuat Beyin fikirlerini bilmek bizim için ne büyük bir kazanç olurdu!

NAHİT SIRRI